

YU ISSN 0027-8084  
UDK 808.61/.62

**ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ**

---

# **НАШ ЈЕЗИК**

**XXXIII/1–2**

# НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIII

Св. 1–2 (1999)

## САДРЖАЈ

### Грамматика и нормативистика

О реченицама типа ОТИШЛА ЈЕ КОД МАЈКЕ / ОТИШЛА ЈЕ ДО МАЈКЕ (МИЛКА ИВИЋ) . . . . .	1
Сложени везник <i>йим више шйо</i> (СЊЕЖАНА КОРДИЋ) . . . . .	5
Временска употреба конструкција <i>на + акузайив</i> и <i>у + акузайив</i> са именицама које значе годишња доба (СРЕТО ТАНАСИЋ) . . . . .	15
О речима изведеним од имена одн. презимена познатих личности (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ) . . . . .	24
О облицима компаратива придева <i>низак</i> (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ) . . . . .	36
<i>Посћуман</i> и <i>йосћумно</i> или <i>йосћухман</i> и <i>йосћухмно</i> (НИКОЛА РОДИЋ) . . . . .	42
Скраћеничке сложенице и ортографска норма (СЛОБОДАН МАРЈАНОВИЋ) . . . . .	47

### Лексикологија и семантика

Неке карактеристике придева са префиксима <i>о-</i> и <i>йо-</i> у савременом српском језику (СТАНА РИСТИЋ) . . . . .	57
О значењу придева <i>снисходљив</i> (НИКОЛА РАМИЋ) . . . . .	68
Птица <i>богомољца</i> (БИЉАНА СИКИМИЋ) . . . . .	76
<i>Ни абера нема</i> (СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ) . . . . .	90

### Етимологија и ономастика

Рефлекси групе <i>-њи</i> у српској топонимији (АЛЕКСАНДАР ЛОМА) . . . . .	99
О топониму <i>Приче</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ) . . . . .	107
Редак дијалекатски глагол из југоисточне Србије: <i>сневирам се</i> и сл. (ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ) . . . . .	112
<i>Тавориши</i> (МАРТА БЈЕЛЕНИЋ) . . . . .	119

### Лингвостилистика

Лингвистичка стилистика (РАДОЈЕ СИМИЋ) . . . . .	127
Неки стилистичко-семантички аспекти дисторзије придева у поетским структурама (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ) . . . . .	138
Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (2) (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ) . . . . .	149

### Прилози

О језику обазриво и одговорно (БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ) . . . . .	155
Нове и незабележене речи (1) (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ) . . . . .	173

РАДОЈЕ СИМИЋ  
(Филолошки факултет, Београд)

## ЛИНГВИСТИЧКА СТИЛИСТИКА<sup>1</sup>

У чланку се разматрају питања стилистике језика уопште и стилистике појединачног језика, као и однос између стилистике језика и језичке културе.

### а) *Стилистика језика ојшће, и стилистика њојединачног језика*

Ако говоримо о 'општој стилистици'<sup>2</sup>, нужно отварамо поље за говор и о 'посебним' стилистикама. Прва би се по томе бавила генералним принципима стилистике као науке, а и као начина испољавања неких вредности, у овом случају знаковних посебне врсте<sup>3</sup>; а друге би имале за задатак да открију, проуче и дефинишу парцијалне сфере и облике испољавања посебних вредности, опет знаковних, и оних које дефинишемо као стилске, али у одвојеним знаковним скуповима. Једна од тих сфера јесте нпр. стилистика уметности, друга, рецимо, стилистика језика, трећа пак функционална стилистика, четврта — а која обухвата елементе свих претходних уколико су, и када, својствени песничком делу — песничка стилистика, итд.

Али термин нпр. 'стилистика језика' опет у неку руку може, и мора имати општи смисао, попут опште лингвистике. Стилистика да-тог језика — нема сумње — кореспондира на једној страни са општом стилистиком, а на другој — са граматиком тога језика, с његовом лексикологијом, фразеологијом, семантиком, синтаксом или сл. Али она није саставни део тих дисциплина; значи да се — и поред могућности да се граматичке и стилистичке особине језичких јединица изучавају и све заједно — овде ипак не ради о унутардисциплинарној, већ о међудисциплинарној кореспонденцији. Стилска или стилистичка својства језичких јединица претпоставићемо да се разликују од лингвистичких и практично и у начелу, мада се често 'материјализују' на исти начин: помоћу фонијских, обличких или других језичких средстава. Први

<sup>1</sup> Одломак из књиге *Стилистика српског језика* (у припреми).

<sup>2</sup> Исп. Р. Симић, *Ојшће стилистика*, НДСЈ, Београд 1998. — В. 'Предговор у овој књизи.

<sup>3</sup> О знаковности стилистичког феномена исп. подробну дискусију у нашој *Ојшћој стилистици*.

наш задатак, према томе, мора бити да разграничимо стилске или стилистичке од лингвистичких особина језика, на једној страни, од нејезичких стилских својстава, на другој, и од 'астилистичних' појава где год их има, или се могу наћи, на трећој. По томе критерију универзум се дели на два неједнака дела — на онај круг појава које немају стилски карактер, и на круг стилски релевантних појава. Не рекосмо при томе 'људски универзум'. Зашто смо тако учинили, познато је из наших претходних радова, а на то ћемо се поново подсетити.

Други задатак намеће нам чињеница да се желимо бавити управо стилистиком 'српског језика'. Сумња да постоји стварна могућност заснивања стилистике појединачног језика, која се често чује од компетентних стручњака за ова питања, може са неког становишта бити и оправдана. То је нпр. становиште о стварној универзалности свих вредносних система, природних и хуманих, између осталог етичких, естетских и др., с којима су стилске вредности тесно повезане.

Познато је, међутим, да сем универзалне постоји и 'локлана' перспектива, и локална могућност проучавања вредности — нпр. њихових облика и функција у датим условима. Тако је и са стилистиком. Прво, и на први поглед врло чврсто упориште за став да стилистике посебних језика јесу факат, чине књиге у приручној, и у озбиљној теоријској литератури: написани су, наиме, и објављени многи текстови са насловом 'стилистика' нпр. француског<sup>4</sup>, немачког<sup>5</sup>, руског<sup>6</sup>, енглеског<sup>7</sup> и других<sup>8</sup> језика. Међутим, и најповршнији увид у поменуте приручнике увериће нас да је аргуменат којим се послужисмо слаб. У скоро свим наведеним приручницима без изузетка, ако се уопште говори о теоријским питањима, тј. ако су они теоријски засновани, подлога је искључиво опште стилистичка, а посебни језици служе само као извор грађе за илустрацију општих теоријских поставки, или за интерпретацију општег појмовног система. При том се занемарује позната, и у историјско-компаративним језичким студијама многоструко потврђена ствар: да у начелу сваки језик има сопствену граматичку структуру, што чини вероватном и тезу да постоје посебне стилистичке структуре.

<sup>4</sup> Исп. Ch. Balli, *Traite de stylistique française*, Paris 1909. — J. Marouzeau, *Precis de stylistique française*, Paris 1950. — Исп. напомену 1. — Исп. такође, Ју. С. Степанов, *Французская стилистика*, Москва 1965.

<sup>5</sup> Исп.: W. Fleischer u. G. Michel, *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*, Bibl. Institut, Leipzig 1975.

<sup>6</sup> Л. Г. Барлас, *Русский язык — стилистика*, Просвещение, Москва 1968. Э. М. И. Ильяш и др., *Практическая стилистика русского языка*, Виша школа, Киев 1975, итд.

<sup>7</sup> И. Р. Гальперин, *Очерки по стилистике английского языка*, Москва 1958.

<sup>8</sup> H. Kurkowska i St. Skorupka, *Stylistika polska*, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1959. — J. Mistrik, *Stylistika slovenského jazyka*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1977. — А. П. Коваль, *Практична стилистика сучасної української мови*, Вид. Київського університету, Київ 1958. — J. V. Večka, *Česka stylistika*, Academia, Praha 1992. — J. Chloupek a kol., *Stylistika čestiny*, SPN, Praha 1989.

<sup>9</sup> И. Б. Голуб, *Стилистика современного русского языка*, Высшая школа, Москва 1976, 165–166.

Изузетак од овог правила, колико знамо, чине једино изјаве Ирине Борисовне Голуб у 'Стилистици савременога руског језика'<sup>9</sup> о еуфоничности у руском језику као појави која зависи од фонолошке структуре самога руског језика. Те изјаве, међутим, супротно општем ставу, претерано су 'сепаратистичке', јер одбијају могућност постојања општих вредности од којих би зависила стилистика језика, и пренаглашавају вредности посебних језика као јединог полазишта за стилску маркацију фонике говора. „Благозвучност представља — по њеном мишљењу — са гледишта носилаца датог језика оптималан распоред гласова, удобан за изговор и пријатан за слушање. Потребне за благозвучношћу морају бити усклађене са фонетским својствима конкретног језика, јер еуфонија није оишћена естетска категорија, већ национална, условљена фоничким специфичностима датог језика“. Еуфонија, насупрот цитираном мишљењу, јесте општа естетска категорија, али се у различитим језицима на разне начине реализује.

И уопште, рећи да су језици структурно дискретни, или дискрепантни, може звучати сасвим дилетантски у конфронтацији са бескрајним покушајима научника свих времена да изнађу принципе универзалне граматике. Али срећом већина озбиљних истраживача језика, уважавајући општи принцип, свесна је начелне индивидуалности, тј. структурне посебности сваког језика. Тако, упућујући на Крочеову<sup>10</sup> право рећи претерану тврдњу да се књижевно дело не може превести са једног језика на други, Американац Едвард Сапир истиче да је сваки језик „по себи колективна уметност изражавања. У њему је — по С. — скривен посебан скуп естетских чинилаца — фонетских, ритмичких, симболичких, морфолошких — које он не дели у потпуности ни са једним другим језиком“<sup>11</sup>. Све побројане црте фактор су између осталог и стилске обраде, и стилски активне употребе језичких структура: и стила. Морамо стога ипак поверовати у почетну тезу да су сваком језику, уз неке особине заједничке свим језицима света, својствене и посебне стилистичке особености, као што му је својствена и посебна граматичка структура.

Руковођен више практичним него теоријским разлозима, руски филолог с почетка овог века В. И. Чернишев издао је значајну књигу са насловом 'Оглед руске стилистичке граматике', и наднасловом 'Правилност и чистота руске речи'<sup>12</sup>. Ова књига ипак је остала без већег одјека у науци тако да су идеје о језику као упечатљивом фактору и конституенту националне културе — у наше време засноване изнова, заобилазећи релевантно наслеђе и релевантна изучавања улоге наведеног и књижевног језика у развоју културе<sup>13</sup>.

<sup>10</sup> Б. Кроче, *Естетика као наука о језику или оишћа лингвистика*, Београд 1934.

<sup>11</sup> Е. Сапир, *Језик, Дневник*, Нови Сад 1992, 167.

<sup>12</sup> В. И. Чернышев, *Правильность и чистота русской речи. Опыт русской стилистической грамматики*, Петербург 1911. — Презид.: В. И. Чернышев, *Избранные труды 1-2*, Москва 1970.

<sup>13</sup> Исп. у новије време Л. И. Скворцова, *Теоретические основы культуры речи*, Наука, Москва 1980. (Исп. наша даља разматрања у овом поглављу под б).

Једна додуше периферна, и у научним круговима мало позната грана стилистике — аналитичка или поредбена<sup>14</sup> — својим резултатима не афирмише, али својим постојањем претпоставља међујезичке стилске диференцијације, и према томе стилску индивидуалност сваког језика. Ипак, ако се за полазиште узму стриктно граматичке разлике међу језицима, и прогласе једино релевантним и за стилистичку типологију, онда смо се опет нашли пред нерешивим проблемима. Међутим, типолошка разноврсност граматичких структура таквих је размера да без удубљивања у проблем можемо унапред бити сигурни, ма пошли и од тезе о универзалном карактеру стилистичких функција — да носиоци тих функција у различитим језицима могу, па каткада и морају бити различити. Тиме смо открили бар једну тачку која се може узети за полазиште при стилистичкој типологији: распоред стилских обележја није у различитим језицима исти већ различит, и зависи од структурних својстава тих језика.

Узмимо само познату Де Сосирову мисао о постојању тзв. 'лексиколошких' језика, за разлику од 'граматичких'. Међу њима разлика, додуше, није апсолутна већ релативна, и у начелу степенована: у различитим језицима два структурна типа у ствари су комбинована, и то у сваком језику на свој начин. Могућа је, међутим, и поларизација, па је „кинески језик ултралексиколошког, док су индоевропски и санскрит узори ултраграматичког“ типа<sup>15</sup>. Без икакве сумње може се претпоставити бар да су стилска својства датог језика дистрибуирана сагласно структурном типу: код 'лексиколошких' испољавају се само у лексици и исказним формама, а код 'граматичких' — такође и у граматичким облицима и морфосинтакси.

Поучна су и Сапирова размишљања о том. Он узима у разматрање један парцијални супсистем поетског језика, метрику, и увиђа знатна неслагања међу језицима мотивисана разликама у прозодији и фонетици. С правом у том контексту, ма да не и лингвистички прецизно, Сапир тврди да је „грчки и латински стих заснован на принципу супротстављених тежина, енглески стих на принципу супротстављених удара, француски стих на принципу броја и одјека, кинески стих на принципу броја, одјека и супротстављених тонова. Сваки од ова три ритмичка система происходи из несвесног динамичког понашања језика, које излази из уста народа. *Ако њажљиво ироучиће фонетски систем једног језика, ће свега његове динамичке особине, знаћеће коју је врсту сѝиха он развио*; или, уколико је историја збијала неслане шале с његовом психологијом, које је врсте стихова он требало да развије, и које ће развити једнога дана.“<sup>16</sup> Поредбена метрика и њени резултати, то

<sup>14</sup> Исп. с тим у вези нпр.: Г. П. Ижакевич, В. И. Кононенко, Н. Н. Пилински, В. А. Сиротина, *Сопоставительная стилистика русского и украинского языков*, ред. В. И. Кононенко, Виша школа, Киев 1980.

<sup>15</sup> Ф. де Сосир, *Ойшѝа лингвистѝика*, Нолит, Београд 1969, 157.

<sup>16</sup> „Формалну зависност књижевности од језика — гласе Сапирове интерпретације у ширем изводу — можда најбоље илуструје прозодијски вид поезије. Грцима је квантитативни стих био сасвим природан, не само зато што је поезија настала у вези са песмом и игром, већ и зато што су смене кратких и дугих слогова биле упадљиво

се мора признати, нису ни издалека довољан аргумент у корист наше тезе. Али некакав аргумент ипак јесу...

Александар Белић, проучавајући језике различитих структурних типова, истицао је предности флексијског типа, како у функционалном, тако и естетском и стилском погледу, јер је био чврсто уверен да се „у томе види тежња ка јасности и прецизности. И сви језици — аргумен-тује Белић — који граде велико мноштво различних облика или сличних помоћних средстава — чине то из исте тежње. Одавде се види присна веза лингвистике са естетиком и стилистиком. Ако су индоевропски језици развили мноштво формалних елемената, знатно више неголи многи други језици у свету, они зато имају унутрашњу јасноћу и провидност којом се не могу похвалити сви језици света.“<sup>17</sup> Искуство великог научника са грађом тако различитих језика улива нам велико поверење. Његов осећај о већој 'јасноћи и провидности' језика са развијенијим и чвршћим морфолошким системом врло је значајан аргумент.

Различитости међу језицима, како видимо, мада не тако упадљиве као у метру, постоје и у другим доменима његове поетолошке технике, па и лингвистичке: у значењу и облику речи, изградњи фразе и реченице итд. Да би се, према томе, разумела стилистичка природа нпр. српског језика, неопходно је познати његову лингвистичку структуру, и у начелу и практично. Али је неопходно познати методологију и технику стилске анализе, тј. препознавања стилских обе-лежја и стилских функција језика уопште.

живе чињенице у свакодневном деловању језика. Тонски акценти, који су били само секундарне акценатске појаве, помогли су да слог добије своју квантитативну индивидуалност. Када су грчки метри били пренесени у латински стих, тежбе су биле сразмерно мале, будући да је и латински одликовала оштра свест о квантитативним дистинкцијама. Међутим, латински акценат је имао изразитији удар него грчки. Вероватно су се зато чисто квантитативни метри, обликовани према грчком, осећали као сенке, вештачки у односу на језик из којег су потекли. Покушаји да се енглески стих улије у латинске и грчке калуле није никада био успешан. Динамичка основа енглеског није квантитет, већ удар, смењивање акценатованих и неакценатованих слогова. То је енглеском стиху дало потпуно други изглед, одредивши развој његових поетских облика, а и данас је одговорно за настанак нових форми. Ни удар ни тежина слога нису посебно значајни чиниоци у динамици француског. Слог има велику унутрашњу звучност и не колеба се у зависности од квантитета и удара. Квантитативна или акценатуална метрика била би у француском вештачка, као и ударна метрика у енглеском. Француска прозодија је била приморана да се развије на темељу прозодијских група. Асонанца и, касније, рима били су добродошла, неопходна средства везивања или одељивања донекле млитавог кретања звучних слогова. Енглески је био гостољубив према француској сугестији риме, али му она није била неопходна у његовом ритмичком понашању. Стога је рима, строго узев, увек била подређена нагласку, као украсна црта, често бивајући и сувишна. Није психолошка случајност што се рима у енглеском појавила касније него у француском, и што га раније напушта. Кинески стих се развијао сличним путевима као француски. Слог је још целовитији и звучнији јединица него у француском, док су квантитет и удар одвише несигурни да би могли обликовати темељ метричког система. Слововне групе — толико и толико слогова по ритмичкој јединици — и рима су стога, два управна фактора у кинеској прозодији. Трећи чинилац, смена слогова са равним тоном и слогова са флексивним (улазним и силазним) тоном, особен је за кинески“. Познате тешкоће српских класичара са квантитетским метром само догуњују ову упечатљиву слику.

<sup>17</sup> А. Белић, *О језичкој природи и језичком развоју I*, Београд 1958, 273.

Наша досадашња разматрања могу се формулисати овако. Као што општа људска способност комуницирања помоћу артикулисаног звука мора бити остварена у конкретним социјалним, културолошким и практичним приликама, које условљавају постојање посебних језика; тако и општа потреба за ефицијентношћу артикулисаног звука мора без сумње бити остварена у конкретним приликама и конкретним језичким средствима.

Закључићемо да је систем стилских особености сваког језика утемељен на лингвистичком систему, и остварује се његовим средствима.

#### б) *Стилистичка језика и језичка култура*

1. Сем система и његових правила, у језику делује још један регулативни фактор. То је: н о р м а. Нормативност језика, и језичка норма, по многима су главни извор стилских вредности. Норма заправо почиње од оцене шта припада датом језику, а шта не (Та оцена је вредносна по карактеру, и значи заштиту језика од страног наноса који би замагљивао његову регулативу), па преко оцена 'правилности израза', дакле усклађености његове са системским правилима ('Правилност' је такође вредносни појам, и сврха му је — заштита сваког система, посебно језичког, од дестабилизацијских процеса који могу настати у њему самоме<sup>18</sup>), до процене одмерености, тј. усклађености са околностима у којима се језичке јединице употребљавају, и у којима заправо језик функционише. Наш задатак биће да се изјаснимо о свим питањима која поменуемо, и многим другима која су с овима у вези.

Но овде се сучељавамо са једним важним питањем дисциплинарне разуђености пре свега лингвистике, а затим и суседних дисциплина. Поред стилистике, наиме, на просторима које смо оцртали егзистира и тзв. 'говорна култура', која се не приказује само у виду једне камелеонске квази науке укљичене у језичку дидактику, већ и као амбициозна теоријска област, упорна у настојањима да са неких терена потисне стилистику. Мислимо да она има и смисла и вредности у једној области коју неки теоретичари називају сасвим неадекватно 'историјском стилистиком'. Али размотрићемо два приступа да бисмо се уверили о чему се у ствари ради. Представљени су двома књигама објављеним у Москви исте 1980. године.

а) Прва од тих књига из пера Лава Ивановича Скворцова, већ је поменута, и носи наслов 'Теоријске основе говорне културе'<sup>19</sup>. По Скворцову: „Актуелни теоријски проблеми руске лингвистике у области говорне културе јесу: историјска променљивост литерарних норми, њихова 'чврстина' у односу на различите сфере језика, варијантност норми и њихова колебања, однос структуре језика и норме у процесу говорне делатности, терминологија и терминологичност, тео-

<sup>18</sup> О дестабилизацији и стабилизацијским тежњама у језику исп. наш рад *О хийерграмајичности и хийеркорекјичности као лингвистичким појавама*, 'Српски језик' 1/1-2, НДСЈ, Београд 1997.

<sup>19</sup> Л. И. Скворцов, *Теоретические основы культуры речи*, Наука, Москва 1980.



ријске основе нормирања и језичке политике“ (8). „Језичка норма — по аутору — јесте централни појам теорије говорне културе“ (10).

После неопходних уводних напомена, два поглавља посвећена су главнини проблема — прво од њих бави се „културом језика као делом националне културе: ту се расправља о улози језика уметничке књижевности у стабилизацији, развоју и ширењу литерарних норми; о проблему односа интернационалног и националног елемента у књижевном језику, општег и индивидуалног у језику и стилу; о традицији и новаторству руских писаца у прошлости и садашњем времену“; а друго „разматра лексикографски аспект говорне културе: структуру нормативних речника различитих типова, њихов однос према норми и варијантама норме“.

Судбина и развој књижевног језика као оруђа културе заиста је врло важна област којом се морају занимати лингвистика и стилистика. Ако Скворцов култури говора придаје значај теорије развојних процеса 'у језику и стилу' на овај начин схваћеном — онда она и по нашем мишљењу стварно има места између те две дисциплине.

б) Друга књига о којој овде желимо говорити има наслов 'Основне културе говора', а аутор је Борис Николајевич Головин<sup>20</sup>. Предметом говорне културе он у овој књизи сматра „језичку структуру говора у њеном комуникативном деловању“ (6). Головин разликује бар две засебне области, и две дисциплине које се баве овим проблемима: 'језичку културу' и 'културу говора'. „Језичка култура није ништа друго до степен развоја и богатства његове лексике и синтаксе, прецизност семантике, разноврсност и гипкост интонације итд. Култура говора — то је укупност и систем његових комуникативних квалитета, а савршенство сваког од њих у зависности је од различитих услова, у чији број долазе и језичка култура, и лакоћа говорне активности, и смисаони садржај, и могућности текста“ (12). Да би овако схваћену 'језичку културу' укључио у систем лингвистичких дисциплина, аутор предузима прешироко замишљен и преамбициозан посао редефинисања суседних наука, пре свега стилистике.

За разлику од уобичајеног и општеприхваћеног појма 'стила' и 'стилистике', о којем се изјашњава негативно, аутор предметом стилистике сматра 'функционалне стилове', које разврстава у два нивоа, и једне подводи под појам 'стилистике језика' а друге приписује 'стилистици говора'. „Стилова језика специјалисти набрајају неколико. Обично се говори о стилу уметничком, научном, пословном, публицистичком, разговорном и техничко-стручном (последњи је врло оштро издвојен у језику)“ (20).

Језички стилови су — мисли Г. — заправо апстракције, и „реализују се у разноликости говорних стилова; сваки од њих представља особиту организацију и структуру, довољно постојану (продуктивну) и повезану с језичким стиловима — циљевима и задацима општења, жанровима, ситуацијама општења и личношћу аутора“ (21). Испада да

<sup>20</sup> В. Н. Головин, *Основы культуры речи*, Высшая школа, Москва 1980.

су говорни стилови у ствари подраздели језичких, тј. подврсте функционалних стилова, те њихове реализације у разноврсности текстовних форми итд.

У језику Головин види два механизма који управљају његовом културом. Први од њих је норма, а други — „сврсисходност“. Норма је схваћена уже него иначе: као скуп правила којима је „регулисан избор једне од варијаната у парадигми — разуме се, у оним случајевима када те варијанте постоје у структури језика, и када је само једна од њих фаворизована од стране језичког колектива“ (18). Али норма није једини предмет ’говорне културе’. Наиме, „напоредо са нормом делују и други регулатори језичког понашања, које је без детаљисања могуће обележити термином ’сврсисходност’. Осећање говорника и писца, његово поимање сврсисходности [избора?] ове или оне речи, ове или оне интонације, повољне синтаксичке конструкције и њихове сложене организације у деловима текста, и тексту као целини — то је та моћна снага која искрива узорит говор и наводи на размишљање о вишем степену говорне културе. Само разумна и чврста спрега норме и сврсисходности омогућују културу говора како целог друштва тако и појединца“ (19).

У тим недовољно јасним домишљањима меша се нормативистичка концепција, која захтева од корисника језика да се држи одређених друштвених узуса; и стилистичка, по којој људска реч влада извесним квалитетима што јој омогућује ефектно деловање на саговорника<sup>21</sup>. „Норма — објашњава Г. управо на линији смешане концепције — то је својство функционалне структуре језика, саздане од стране колектива, а под дејством потребе за оптималним узајамним разумевањем. Управо та потреба подстиче људе да дају предност једним варијантама, и да се дистанцирају од других — да би постигли пуно јединство језичког система. Заједно са порастом друштвене потребе за таквим јединством учвршћује се норма — достижући виши ступањ развоја у националном књижевном језику“ (18–19).

Ово су опасна замагљивања чак и оних односа који су у наци јасно дефинисани, те не треба очекивати јасноћу ни у основној концепцији. Остаје чињеница да језичка култура и стилистика ипак могу живети једна поред друге у разматрању природе и развоја књижевнојезичке норме, утицаја језичке праксе на то, посебно поетског језика.

2. Да норма, иако сама регулатор употребе језика и производње говорних структура, трпи повратни утицај језичке праксе и узима физиономију коју јој задаје стална производња говорних облика — може се показати на примеру било ког језика, па наравно и српског. Говор као вид усмене комуникације није згодан извор примера за такве појаве искључиво због већ много пута поновљене и опште познате непо-

<sup>21</sup> Р. Симић, *Српскохрватски јавојис — нормативистичка испитивања о ортографији и ортоејији*, НК, Београд 1991. — На другој страни: Р. Симић, *Општа стилистика*.

стојаности у времену<sup>22</sup>. За ову врсту анализе подобнији су писмени облици комуникације, а то ће рећи књижевни језик какав се реализује у текстовима, и каквим се приказује на фону временских имена и структурног развоја својих текстовних формација.

Развојем српскога књижевног језика као оруђа културе, и као културне појаве, ми смо се бавили другим поводима<sup>23</sup>, па ћемо сада упутити на кључне моменте, и то углавном позивајући се на друге истраживаче и њихова мишљења.

а) У освит новог доба пада између осталог и темељита реформа књижевног језика у Срба. Обавио ју је Вук Стефановић Караџић. Та је реформа у ствари означила прелаз са архаичних и крутих облика писмености, наслеђених из старине, на нове, једноставне и лаке, но ипак још недовољно примерене развијеној културној продукцији нове цивилизације. „Вук је — по добро утемељеном мишљењу Меше Селимовића<sup>24</sup> — непогрешно осетио своје време, одредио се према њему и друге активирао на извршењу националне културне револуције. Целокупним својим радом он је скренуо пажњу књижевницима и књижевности на народ и на његов живот, тако их отргнуо од застарелих тема, грчке и римске митологије, академског вербализма одација, привео их времену у којем су живели и отворио им очи за стварност која их је окруживала. Указао је, затим, на једноставну истину, и изборио се за њу, да се та жива стварност мора и може изразити живим језиком, који ће се, тврд и негибљив, и оскудан у почетку, развијати и култивисати онако како се, у складу са животом, буде развијала и култивисала мисао“.

Сем 'логике живота', развојем српске културе руководила је, међутим, и 'логика идеја' српског народног препорода у XIX. веку. И сам књижевни језик преламао се кроз ту логику, те се развијао по моделу „који је — како лепо и сликовито ову појаву описује Стојан Новаковић<sup>25</sup> — нашим филолозима лебдео пред очима као идеал чистог народног, или [ако хоћемо] народнога књижевног језика, а који се — упамтимо добро — у свима појединостима, онакав какав је, нигде не говори у народу, макар да опет у њему нема ниједне појединости која се у народу не би говорила. Тиме су — по Новаковићу — Срби дошли до живог народног књижевног језика, који је управо рећи једино потпуно доследном правилношћу различит од народног говорног језика“.

б) Развијајући се оцртаним правцима, српски књижевни језик је преткрај прошлог в. достигао један еволутивни степен, стање високе стабилности и равнотеже, које Новаковић назива 'унутрашњом хармо-

<sup>22</sup> Језик посматран као општа појава пружа само глобални типолошки увид у своје еволутивне мене, које су такође релевантне за стилистичку расправу, али са другог гледишта и у другој перспективи. — В. о томе даље томове ове књге.

<sup>23</sup> Р. Симић, *О нашем књижевном језику*, Унирекс, Никшић 1991.

<sup>24</sup> М. Селимовић, *За и њојив Вука*, Београд 1977, 118–119.

<sup>25</sup> Ст. Новаковић, *Српска краљевска академија и неговање језика српског*, Глас СКА X, 1888, 62.

нијом', но хармонијом случајном, која тражи нову консолидацију односа да би прерасла у савршенство: „Хармонију у досадашњем развићу језика није — по Н. — било могућно ни тражити ни очекивати друкчије него случајно. Хармонија је досад текла из општих основа народног језика, из памћења, напојеног читањем и учењем досад написаних књига и списа. Само су ти путеви досад били отворени, и они су служили онако како су могли. Али и у хармонији и у традицији која се само тако негује има и мора да буде много недостатака. Кад би се, међутим, на једно место сабрали, међу собом упоредили и пречистили сви резултати досадашњег рада, из њих би се хармонија и традиција могле извести у много већој мери. Ону досадашњу емпиричку традицију и хармонију заменила би организована, моћна хармонија, која би се развијала сама собом, све ближе и моћним и великим народним идеалима“<sup>26</sup>. Али поред овако замишљене синтезе, која подразумева по свој прилици висок степен учешћа филологије и кодификацијске активности, може тећи, и текао је моћни процес спонтане синтезе у културном зрењу српског народа. То су показали догађаји на прелазу векова.

в) У исто време, дакле крајем прошлог века, јављају се симптоми, по оцени великог синтетичара Ј. Скерлића, да су „култура и књижевност у српском народу знатно кренуле напред; духовни видици су се проширили, душе су постале сложеније и за нове идеје и за нова осећања; ствара се нови, развијенији и виши књижевни језик“<sup>27</sup>. Тај књижевни језик оштрим и прецизним квалификацијама описује Радосав Бошковић као нову, врло развијену и функционално разуђену структуру управо оспособљену за обављање задатака развијене националне културе. „Скерлићу се чинило — мисли Бошковић — да је књижевни језик наш постао деведесетих година прошлога века књижевнији зато што се ослободио од филолошке контроле, од граматичарских догми, филолошке критике. А није: он је постао књижевнији зато што је тек крајем прошлог века, тек деведесетих година прошлога века, постао — књижевни језик. Тек тада почиње његова стабилизација, његово нормализовање; тек тада је он добио књижевну архитектонику; своје стилове, своје језичке стилове; добио је стални и устаљени лексички фонд; тек тада је добијена могућност за развитак и диференцијацију његових стилова: књижевнога, говорнога, административнога, научнога, песничкога итд. и за овакво или онакво котирање појединих речи у њему (покрајинске речи, речи из ове или оне друштвене средине, песничке речи, застареле речи, старинске речи, неологизми...)“<sup>28</sup>.

У таквим, и једино у таквим приликама, у условима развијенога и стабилнога језика могућа је појава коју у српском песништву изазива Дучићев наступ, који „по Матошевом изразу, први уноси нијансу у

<sup>26</sup> Ст. Новаковић, *цит. дело*, 32.

<sup>27</sup> Ј. Скерлић, *Филолошки догматичари и књижевни језик*; исп.: Р. Симић, *О нашем књижев. језику*, 379.

<sup>28</sup> Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград 1978, 189–190.

<sup>29</sup> М. Селимовић, *За и против Вука*, 155.

српски језик<sup>29</sup> — то јест песничку креативност ослобођену свих обавеза према књижевном језику и одржању његове стабилности и јединства.

г) „Нови продори — по нашој оцени<sup>30</sup> — као што је онај први, Дучићев, и као што су они што ће доћи у великом броју већ у првој половини XX века, знак су да 'акумулирана духовна и културна искуства као и неопходност достизања европског па и светског нивоа, захтевају богатији, еластичнији, разуђенији језик, способан да изражава сложјену свеукупност живота и света а не само његову живописност, нијансе и прелазе а не само опште целине, унутрашњи вид ствари а не само њихову вањску слику, виши и суптилнију организацију мисли и апстракције а не само њихов елементарни облик“<sup>31</sup>. Са овим и овако конципираним књижевним језиком све је то било могуће“.

Срби су на почетку овог века имали књижевни језик који је саввим пристајао новим концепцијама модерне књижевности, који је отварао просторе за више песничке синтезе и омогућавао ширење песничких видика. Али не само песничких него и општекултурних: тј. научних, техничких, идеолошких и др. Српски књижевни језик почетком двадесетог века владао је сјајним квалитетима — глпкошћу и мелодиозношћу поетског израза, чврстином и прецизношћу научне речи, снагом и продорношћу политичке декларације. Стекао је такође моћ акумулације стране језичке грађе, њеном прерадом и апсорпцијом у сопствени језички организам. Укратко: плејада сјајних стваралаца и кодификатора обавила је свој национални задатак 'култивирања' српског језика са великим успехом.

Ако се може говорити о 'култури српског језика', онда се то може чинити управо са истакнутога гледишта: са гледишта његове способности функционисања као средства за опстанак и развој националне културе. Други вид овога проблема тиче се појединца, одн. његове обучености и оспособљености да се служи тим средством. Тај вид очито и стварно има дидактички смисао, што значи да је 'језичка култура' заиста и вид обучавања у језику.

## Резюме

*Радоје Симић*

### ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ СТИЛИСТИКА

Даная статья представляет собою отрывок из книги «Общая стилистика» (в подготовке). Автор рассматривает здесь вопросы стилистики языка вообще, а также стилистики отдельного языка. Указывает на отношения между стилистикой языка и культурой языка.

<sup>30</sup> Р. Симић, *О нашем књижевном језику*, 391.

<sup>31</sup> М. Селимовић, *За и њојшив Вука*, 6. — Цитат је обележен код нас полунаводницима.